

ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЛИЦАТА ДО 29 ГОДИНИ С НИСКО НИВО НА ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Десислава Колева-Стефанова ¹

Резюме

Целта на статията е да разгледа основни икономически и социални предизвикателства пред които са изправени лицата до 29 г. с ниско равнище на образование в България. В научната разработка се акцентира върху необходимостта от учене през целия живот и развитие на меките умения и компетенции, които са от първостепенно значение за успешната професионална реализация в свят на дигитални технологии и иновации. Въз основа на показатели, характеризиращи образователното равнище и равнището на заетост на младежите до 29 г. в България са направени изводи и препоръки.

Ключови думи: образователно равнище; професионални умения; социална Сигурност; пазар на труда

JEL: J21; J24

ECONOMIC AND SOCIAL CHALLENGES FACING PERSONS UNDER 29 WITH LOW EDUCATION LEVELS IN BULGARIA

Desislava Koleva-Stefanova²

Abstract

The aim of this article is to examine the main economic and social challenges faced by people under the age of 29 with low levels of education in Bulgaria. The study emphasizes the need for lifelong learning and the development of soft skills and competencies, which are of paramount importance for successful professional realization in a world of digital technologies and innovations. Conclusions and recommendations are made based on indicators characterizing the educational level and employment rate of young people under 29 in Bulgaria.

Keywords: educational level; professional skills; social security; labor market

JEL: J21; J24

¹ доцент доктор, катедра „Човешки ресурси и социална защита“ Университет за национално и световно стопанство, stefanova_desi@abv.bg

² associate professor PhD, Department of Human Resources and Social Protection University of National and World Economy, stefanova_desi@abv.bg

Увод

Съвременният свят и в частност пазарът на труда стават все по-взискателни към знанията и уменията на човек. Без съмнение, във време на глобализация, изкуствен интелект, социална, икономическа несигурност и геополитически напрежения, безценното притежание за всеки индивид е неговият човешки капитал. В своята си същност човешкият капитал представлява „...способностите и възможностите на хората, чрез използването на които те постигат определени доходи.“ [1] В настоящата реалност на преден план излиза необходимостта от гъвкавост и адаптивност в ежедневните дейности на индивида, за да може успешно да се развива в професионалния си път и да бъде полезен за себе си, семейството и обществото. В една динамична и дигитална среда е предизвикателство да се реагира бързо и адекватно. Необходимо е човек да притежава комплексни качества и умения, които единствено може да придобие с непрестанно учене и усъвършенстване на своите компетенции.

Младите хора са „безценен ресурс“ за една държава, защото от тях зависи успешното развитие на всички обществени системи, включително и пазара на труда. В настоящата разработка е разгледана ролята на образованието и професионалните компетенции, като фундаментална основа за успешната реализация на младите хора на пазара на труда. Въз основа на десет показателя сравняващи образователния статус, професионалното развитие и заетостта в България и ЕС е извършен емпиричен анализ за шестгодишен период от 2019 г. до 2024 г. Изследвани са динамиката и тенденциите в заетостта на младите хора, в контекста на образователния им статус и професионалните им умения.

Целта на статията е да се очертаят основните икономически и социални предизвикателства, пред които са изправени младите лица до 29 г. с ниско равнище на образование и без професионални компетенции в България.

Постигането на целта, предполага решаването на следните основни задачи:

- Да се приеме и докаже хипотеза свързана с ролята на образователното равнище за успешната реализация на пазара на труда;
- Да се анализират основни показатели, характеризиращи образователното равнище и трудовата заетост на младите хора до 29 г. на пазара на труда;

- Да се очертаят изводи и препоръки свързани с основни икономически и социални предизвикателства пред младите хора с ниско образователно равнище.

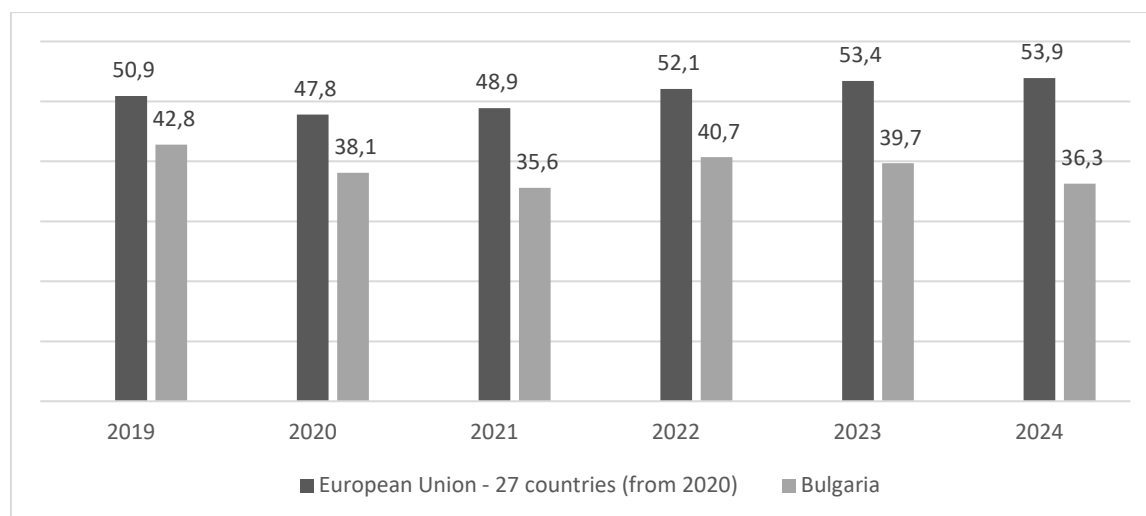
Основни показатели, характеризиращи образователното равнище и трудовата заетост на младите хора до 29 г. на пазара на труда в България

В настоящото изследване се приема хипотезата, че ниското образователно равнище и липсата на професионални компетенции при младите хора ги лишава от възможност за успешна интеграция на пазара на труда, и увеличава риска от изпадането им в бедност и социално изключване.

Наличните емпирични данни са от Евростат за периода 2019-2024 г., които са и най-актуалната публикувана информация до момента. Въз основа на десет показателя характеризиращи образователното равнище и заетостта на младите хора до 29 г. е извършен сравнителен анализ между страната ни и осреднените стойности за ЕС. (Eurostat date (2025), <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view>)

Показатели използвани в емпиричното изследване:

1. Заети лица с основно и по-ниско образователно равнище (2-0) на възраст 20-29 г.
2. Заети лица на възраст 20-29 г. с образователно равнище ISCED 3-4, което обхваща основно; средно и средно професионално;
3. Заети лица на възраст 20-29 г. с образователно равнище ISCED 2011, което обхваща образователните степени, вкл. основно; средно; висше;
4. Млади лица на възраст 20-29 г. участващи в неформално образование и обучение през последните 4 седмици;
5. Млади лица участващи в онлайн курсове на възраст 16-29 г.
6. Млади лица от мъжки пол, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят, 18-29 г. (NEET);
7. Млади лица от женски пол, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят, 18-29 г. (NEET);
8. Млади лица, които са дългосрочно безработни, (повече от една година без работа), 20-29 г.;
9. Средна възраст на младите хора, когато напускат жилището на родителите си;
10. Млади лица от 20 до 29 г., в риск от бедност и социално изключване.

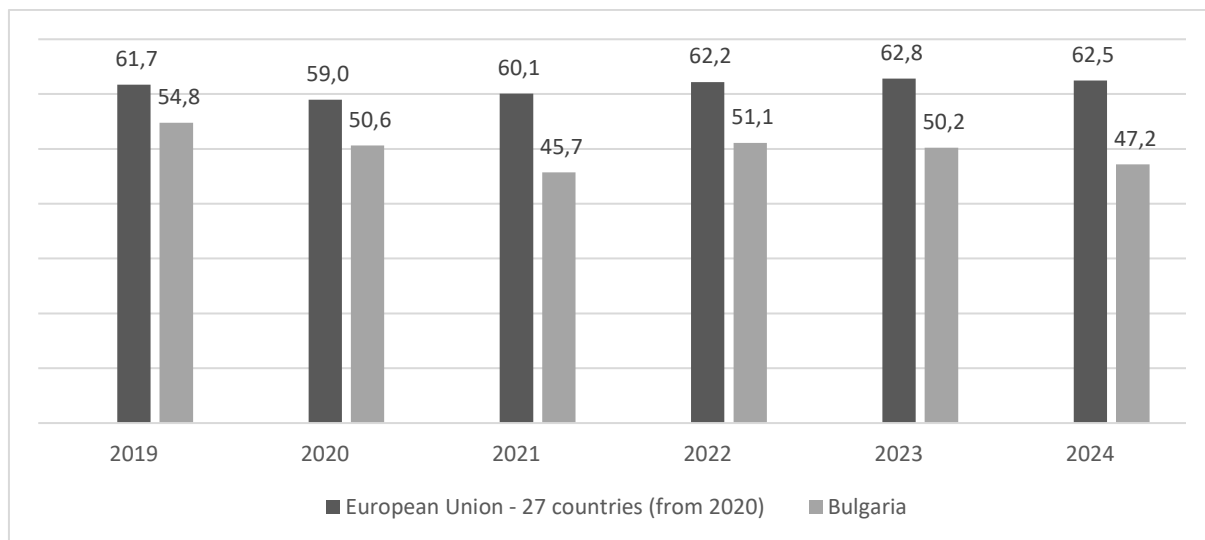

Фигура 1: Заети лица на възраст 20-29 г. с основно и по-ниско образователно равнище (0-2), ЕС-България, 2019-2024 г., %

Източник: Eurostat

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_010/default/table?lang=en&category=c_hldyth.yth.yth_empl

Данните на фиг.1 онагледяват заетите младежите от 20 до 29 г. с най-ниско равнище на образование за ЕС и страната ни. Осреднената стойност за целия изследван период за ЕС е 51,16 %, а за България е 38,87% или с 12,29 процентни пункта по-ниско. Прави впечатление, че през 2019 г. за страната ни е отчетена най-висока заетост при младите лица - 42,8%, а за ЕС през последната изследвана година 2024 г. - 53,9% . Най-ниско равнище по показателя за България е регистрирано през 2021 г. - 35,6%. Между първата и последната година (2019 г. и 2024 г.) за страната ни се отчита спад в заетостта при младежите до 29 г. с най-ниско образователно равнище, като амплитудна разлика е от 6,5%.

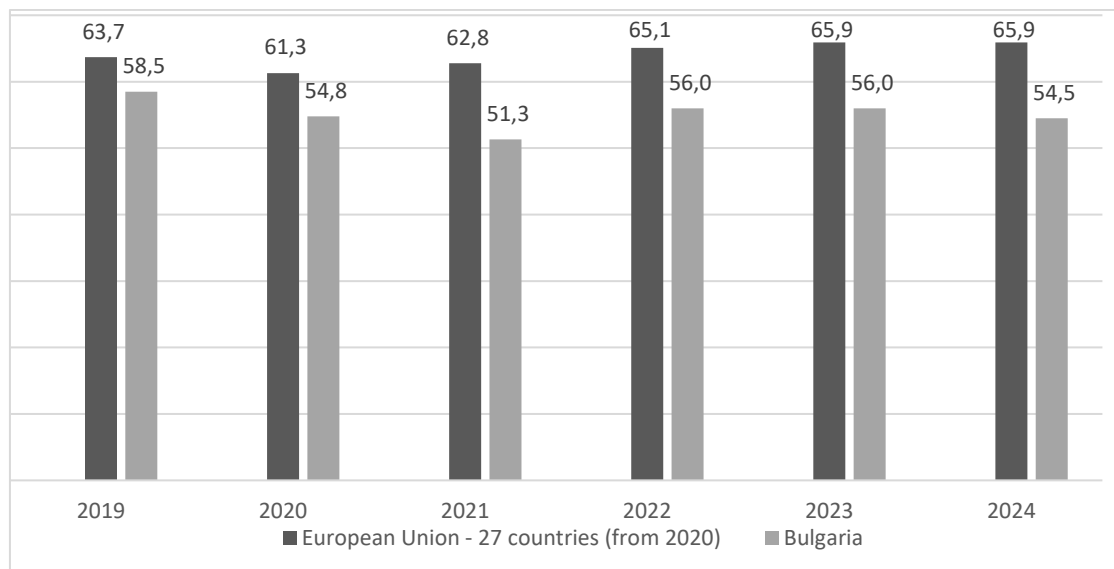

Фигура 2: Заети лица на възраст 20-29 г. със средно и средно професионално образователно равнище ЕС-България, 2019-2024 г., %

Източник: Eurostat

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_010/default/table?lang=en&category=c_hldyth.yth.yth_empl

Данните на фиг. 2 в изследването показват равнището на заетост на младите хора на възраст от 20 г. до 29 г. със средно и средно професионално образование. От резултатите се наблюдава, че най-високо равнище на заетост за България има през 2019 г. - 54,8%, а за ЕС през 2023 г. - 62,5%. Най-ниски цифри за страната ни са отчетени през 2021 г. - 45,7%, а за ЕС през 2020 г. - 59,0%. Прави впечатление, че за ЕС за целия изследван период от шест години показателят е с по-високи процентни равнища, спрямо данните за България. Осреднените стойности за ЕС са 61,38%, а за страната ни с 11,45 процентни пункта по-ниска, или 49,93%.

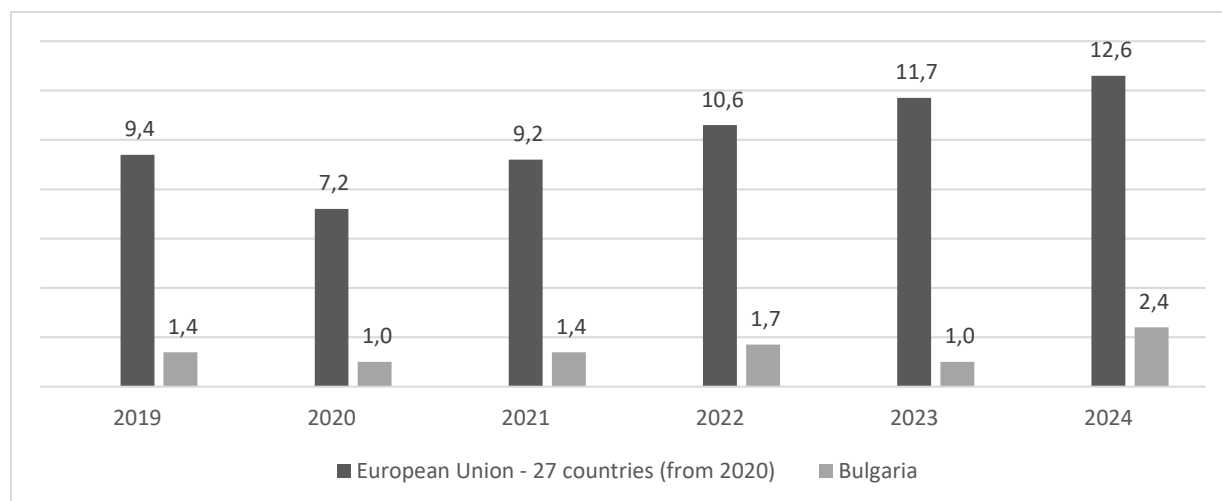

Фигура 3: Заети лица на възраст 20-29 г. с висше образователно равнище ЕС-България, 2019-2024 г., %

Източник: Eurostat data

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_010/default/table?lang=en&category=c_hldyth.yth_empl

Данните от фиг. 3 отчитат равнището на заетост при младите хора с най-високо образователно равнище за България и ЕС. Осреднената стойност за ЕС през целия изследван период е 64,11%, докато за страната ни е 55,18% или с 8,9 процентни пункта по-ниско. Прави впечатление, че както при младежите с ниско и средно образователно равнище (виж фиг. 1 и фиг. 2), през 2019 г. е регистрирана най-висока заетост и при лицата с най-високо образователно равнище, спрямо останалите години включени в изследването. (2020 г.; 2021 г.; 2022 г.; 2023 г.; 2024 г.) За 2019 г. заетостта е била 58,5%, а през 2024 г. с 4 процентни пункта по-ниска или 54,5%.

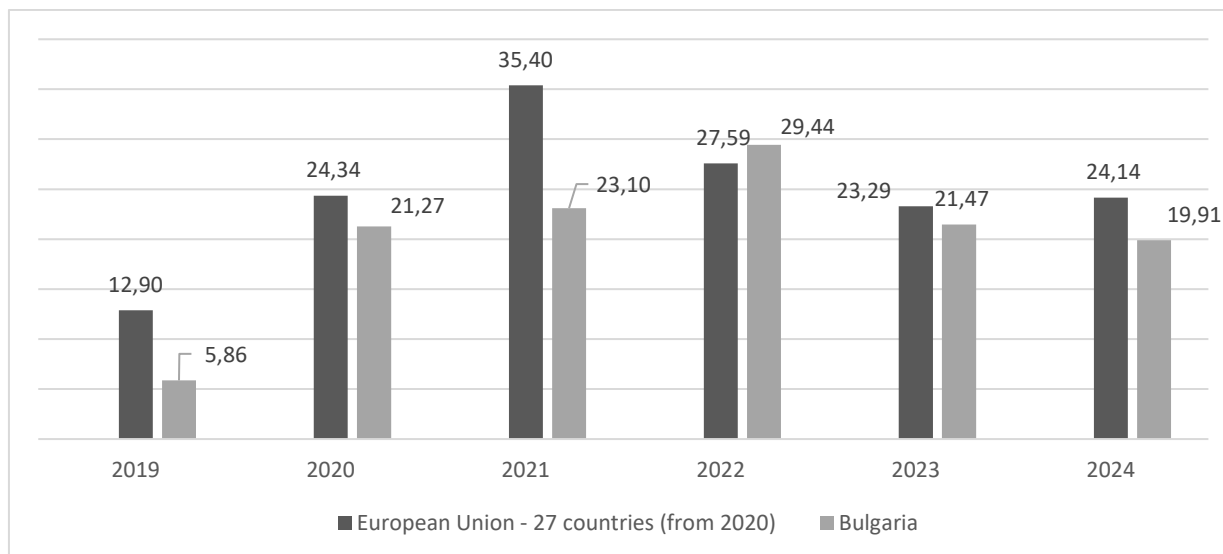

Фигура 4: Млади лица участващи в неформално образование и обучение през последните 4 седмици, %, 18-29 г., ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat date

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_educ_060/default/table?lang=en&category=c_hlthy.yth.yth_educ

На фиг.4 са показани данни за младежи участващи в неформално образование и обучение за периода 2019-2024 г. Осреднената стойност за шестте изследвани години за България е едва 1,48%, което е около седем пъти по-ниско процентно равнище, спрямо осреднената стойност за ЕС, която е 10,12%. За ЕС най-ниски данни са отчетени през 2020 г. с появата на пандемията - 7,2%, а за България също през 2020 г., но и през 2023 г. - 1,0%. През последната година в изследването 2024 г. се наблюдава най-висок ръст по показателя, както за страната ни (2,4%), така и за ЕС (12,6%).

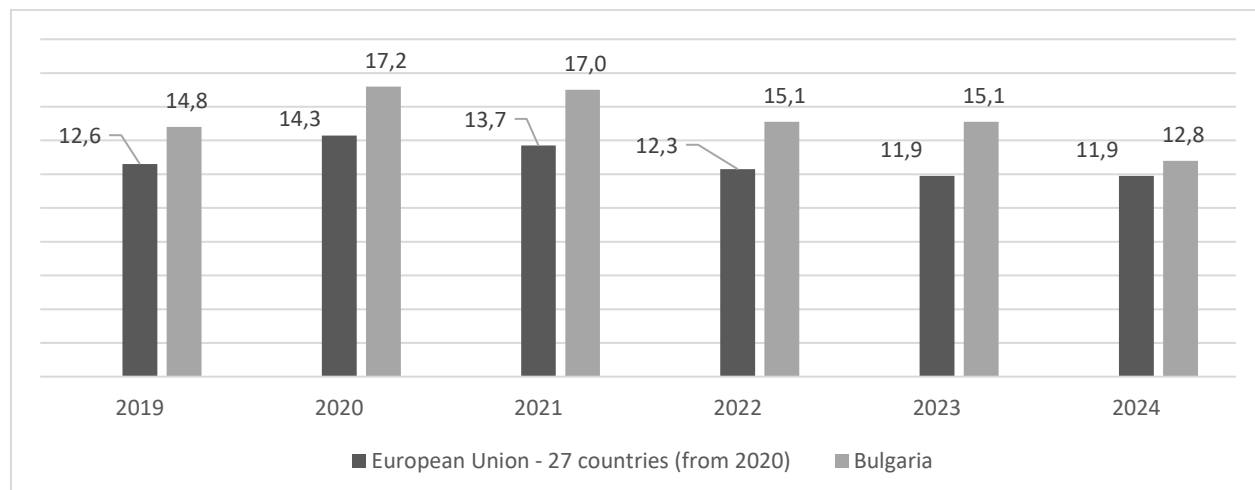

Фигура 5: Млади лица участващи в онлайн курсове, %, 16-29 г., ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat data

[https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_ac_i\\$dv_1122/default/table?lang=en&category=chldyth.yth.yth_isoc](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_ac_i$dv_1122/default/table?lang=en&category=chldyth.yth.yth_isoc)

Фигура 5 онагледява процентното участие на лица от 16 г. до 29 г. в онлайн обучителни курсове за ЕС и България за периода 2019-2024 г. Прави впечатление, че най-ниски процентни стойности за целия изследван период за ЕС и за страната ни са отчетени през 2019 г., преди появата на пандемията. Най-високи стойности за ЕС са регистрирани през 2021 г. - 35,4%, а за България през 2022 г. - 29,44%. Осреднената стойност за шестте изследвани година за ЕС е 24,61%, а за България е 15,27% или е с 9,34 процентни пункта по-ниска.

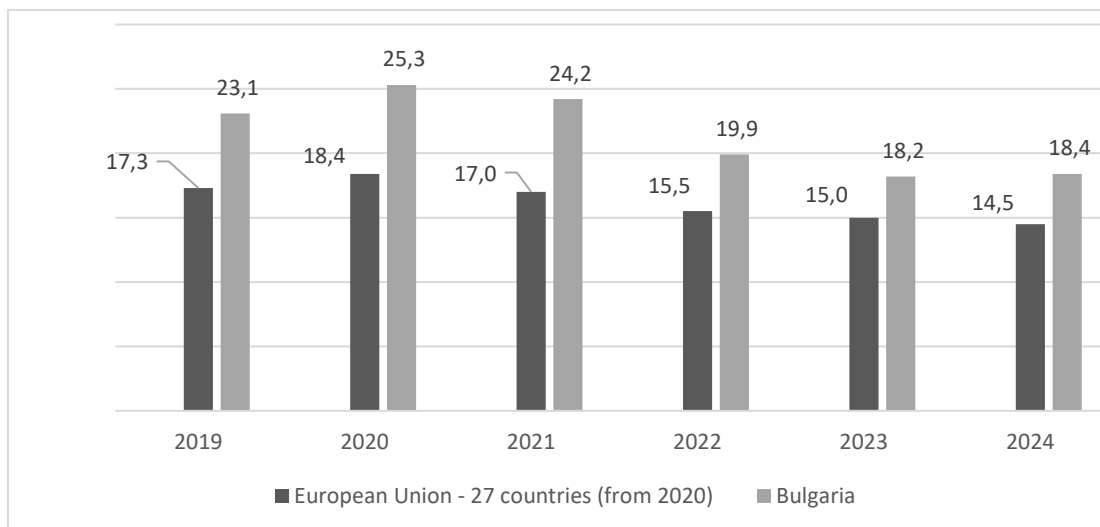

Фигура 6: Млади лица от мъжки пол, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят (NEET), %, 18-29 г., ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat date

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_ifse_20__custom_18275602/default/table

От данните на фиг. 6 се вижда младежите от 18-29 г. в България и ЕС, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят. През 2019 г. стойността за страната ни е била 14,8%, а за ЕС е 12,6%. Наблюдава се, че за страната ни амплитудната разлика между 2019 г. и 2024 г. е 2%, като през последната изследвана година има понижени на показателя. За ЕС амплитудната разлика между 2019 г. и 2024 г. е 0,7%, като през 2024 г. също както и за България се отчита понижени на показателя. За страната ни най-високи стойности са регистрирани през 2020 г. от 17,2%, а за ЕС предходната 2019 година, като цифрата е 12,6%. Най-ниски стойности за България са отчетени през 2024 г. - 12,8%, а за ЕС през 2023 г. и 2024 г., като цифрата и за двете години е еднаква - 11,9%. Осреднената стойност за страната ни за шестте изследвани години е 15,33%, а за ЕС е 12,78% или 2,55 процентни пункта по-ниско равнище. Забелязва се, че през 2024 г. между страната ни и ЕС, няма съществена разлика по показателя и е 1,7%, докато през 2019 г. разликата бе по-голяма от 2,2%.

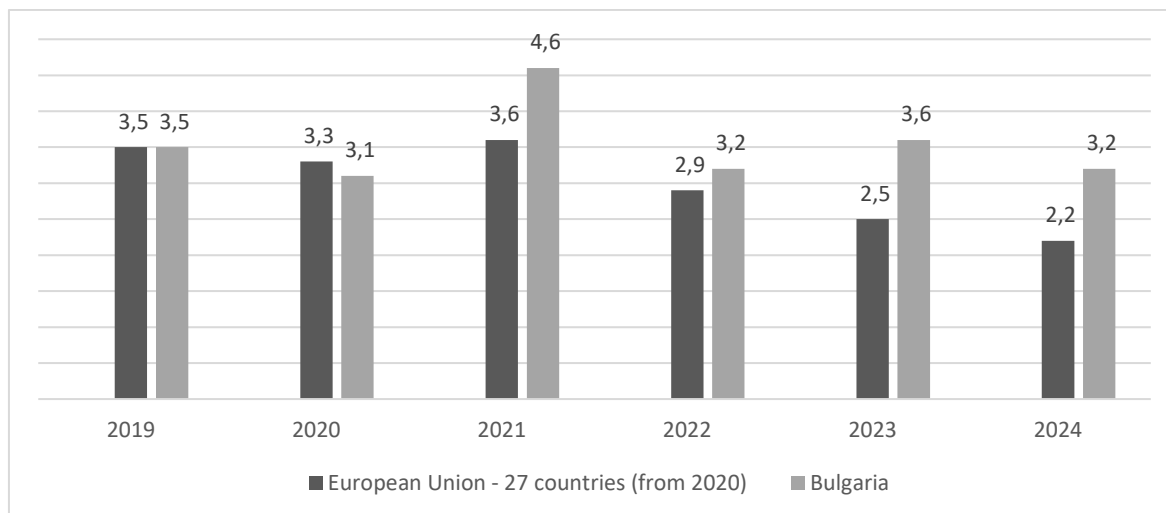

Фигура 7: Млади лица от женски пол, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят (NEET), %, 18-29 г., ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat data

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_20__custom_18275602/default/table

Данните на фиг.7 онагледяват младите жени на възраст 18-29 г. в България и ЕС, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят. Осреднената стойност по показателя за ЕС за шестте изследвани години е 16,28%, като се отчита по-ниско равнище с 5,24 процентни пункта, спрямо България, при която цифрата е 21,52%. През първата изследвана година (2019 г.) за ЕС цифрата е 17,3%, докато за България е по-висока от 23,1%. Най-високи стойности по показателя за страната ни (25,3%) и за ЕС (18,4%) са регистрирани през 2020 г., когато възникна здравната криза. Най-ниски стойности за България (18,4%) и ЕС (14,5%) се наблюдават през последната изследвана година 2024 г.

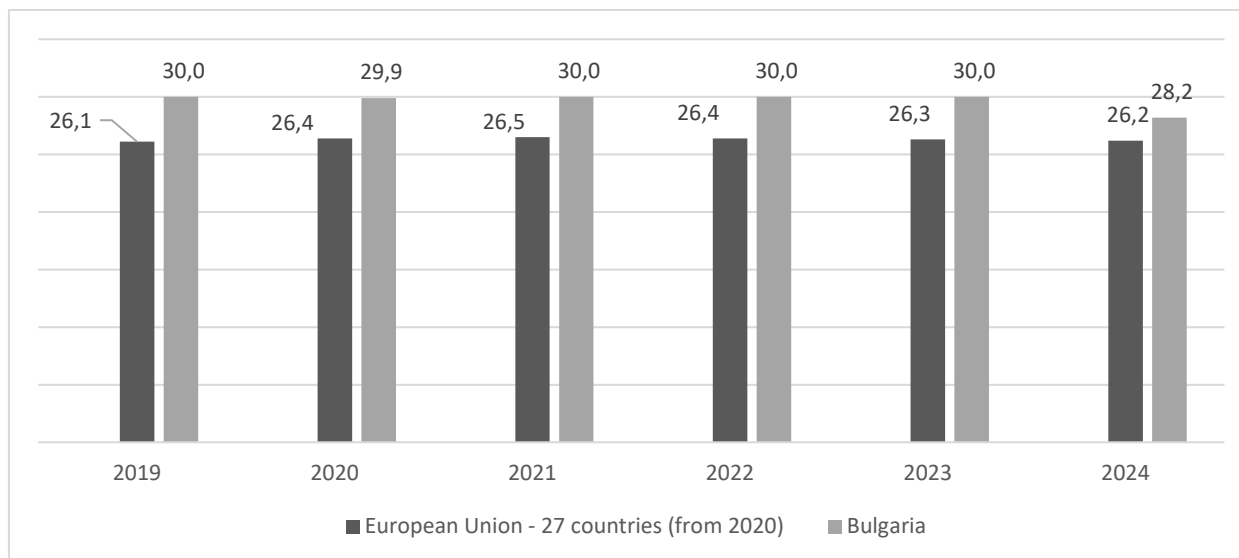

Фигура 8: Млади лица, които са дългосрочно безработни, %, 20-29 г., ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat date

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_120/default/table?lang=en&category=c_hldyth.yth.yth_empl

От данните на фиг.8 се наблюдава младите лица на възраст 20-29 г., които са дългосрочно безработни. Осреднената стойност за ЕС за шестте изследвани години е 3%, а за България малко по-висока от 3,53% или с 0,53% по-високо процентно равнище. За ЕС (2,2%) и за страната ни (3,2%) най-ниски цифри са регистрирани през последната изследвана година (2024 г.). Най-висок процент за България (4,6%) и за ЕС (3,6%) се наблюдава през 2021 г., но тези по-високи равнища може да се обяснят със здравната криза, под влияние на пандемията от COVID-19. За ЕС амплитудната разлика между 2019 г. и 2024 г. (първата и последната изследван година) е 1,3%, а за страната ни 0,3%, т.е. за 2024 г. в ЕС е намаляла с по-високи темпове дългосрочната безработица, спрямо България.

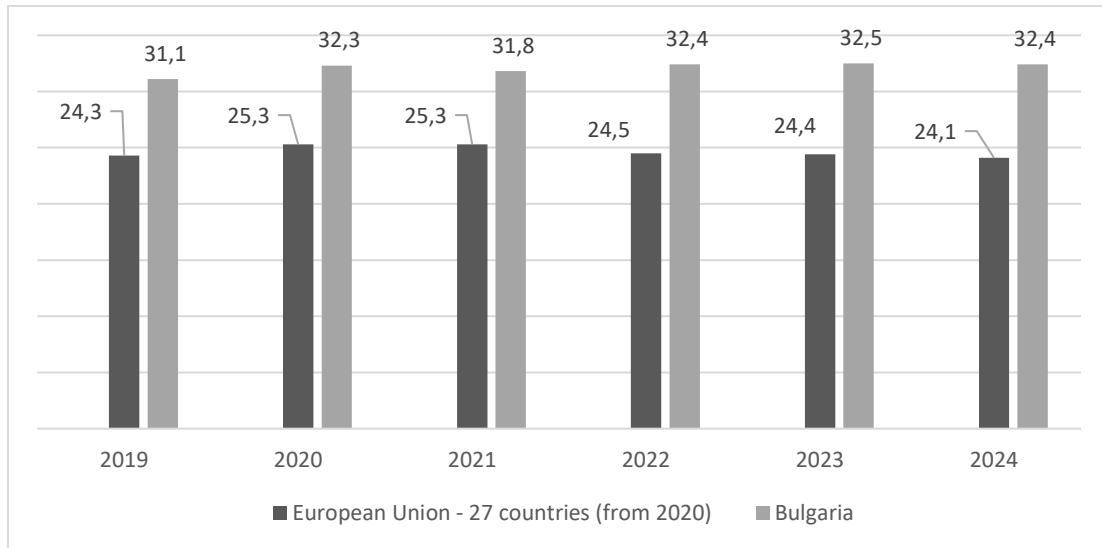

Фигура 9: Средна възраст на младите хора, когато напускат жилището на родителите си, ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat date

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_demo_030/default/table?lang=en&category=c_hldyth.yth_demo

На Фиг. 9 са представени данни за средна възраст на младите хора, когато напускат жилището на родителите си. За ЕС осреднената стойност за целия изследван период е 26,33 г., а за България е 29,68 г. с около 3 г. по-висока, спрямо ЕС. За шестте изследвани години стойностите за ЕС са приблизително константни със съвсем леки колебания. За България границите на показателя са между 28,2 г. - 30 г., като за четири от шестте изследвани години възрастта е 30 г. (2019 г.; 2021 г.; 2022 г.; 2023 г.) Най-ниска възрастова граница по показател за България е отчетен през 2024 г. от 28,2 г., а за ЕС през 2019 г. от 26,1 г. Най-висока възраст за ЕС е регистрирана през 2022 г. от 26,5 г.

Фигура 10: Млади лица от 20 до 29 г., в риск от бедност и социално изключване, %, ЕС-България, 2019-2024 г.

Източник: Eurostat data

[https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps01n\\$dv_1161/default/table?lang=en&category=chldyth.yth.yth_incl](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps01n$dv_1161/default/table?lang=en&category=chldyth.yth.yth_incl)

Данните от фиг. 10 дават информация за младите лица на възраст от 20 до 29 г. в риск от бедност и социално изключване. За ЕС осреднената стойност е 24,65%, а за страната ни 32,08% или с 7,43 процентни пункта по-високи стойности. Отчита се, че за целия изследван период няма съществени амплитудни разлики между шестте изследвани години, като за ЕС стойностите варират в границите между 24,1% и 25,3%, а за България между 31,1% и 32,5%. Най-ниски проценти за страната ни са регистрирани през 2019 г. от 31,1%, а за ЕС през последната изследвана година 2024 г. от 24,1%. Най-високи стойности за България са през 2023 г. от 32,5%, а за ЕС през 2020 г. и през 2021 г. от 25,3%.

Изводи и препоръки въз основа на извършеното изследване

- От данните на фиг. 1 в настоящата разработка се отчита заетостта при младежите на възраст 20-29 г. с основно и по-ниско образователно равнище (0-2) за ЕС и България. Пандемията от COVID-19 се яви катализатора, който ускори навлизането на дигиталните технологии и изкуствения интелект, което доведе до значителни трансформации в

работните процеси, и заменянето на човешкия капитал с физически. Много от лицата без нужните знания и умения са застрашени от отпадане от пазара на труда. Фигура 2 онагледява равнището на заетост на младите хора до 29 г. със средно и средно-професионално образование. От сравнението между фиг. 1 и фиг. 2 се вижда, че заетостта при младежите с най-ниско образователно равнище (0-2) в България е по-ниско за всички изследвани години и е под 45,0%, спрямо младежите със средно и средно специално (3-4), където най-ниски стойности са 45,7%. При фиг. 1 и при фиг. 2 се наблюдават най-високи стойности в заетостта през 2019 г., непосредствено преди пандемията. От фиг.1 се отчита, че при младите хора с основно и по-ниско образование през 2024 г. заетостта е с 6,5 процентни пункта по-ниска, спрямо 2019 г., докато при лицата със средно и средно специално заетостта през 2024 г. е почти двойно по-ниска, спрямо 2019 г. и е 11,4 процентни пункта. Тези негативни тенденции на увеличаваща се безработица след 2019 г. при младежите с ниво на образование (0-2) и (3-4) свидетелстват за необходимостта от промени във формалното и неформалното образование свързани с придобиване на знания и умения, насочени към професии на бъдещето, които не биха могли да бъдат заменени от изкуствен интелект. В свят на динамични промени и иновативен прогрес младите хората с високо образование и професионални умения са двигателя на всички обществени процеси. "В условията на пазарна икономика те са носител на принципите на демократичност в икономическите и социалните отношения." [2]

- След появата на пандемията от COVID-19 ясно се открие нуждата от по-висока ефективност в квалификационните умения на младите хора. Данните за България сочат, че дори и с висше образование, младите хора по-трудно се приспособяват към съвременния пазар на труда. Като цяло, пандемията оказва негативно влияние върху заетостта при българските младежите от 20 до 29 г. През 2024 г. в България се наблюдава спад в младежката заетост и в трите образователни равнища, спрямо 2019 г., докато в ЕС през 2024 г. се отчита повишаване на заетост при младите хора до 29 г., спрямо 2019 г.

- Данните от фиг.4 показват участието на младите хора до 29 г. в неформално обучение насочено към придобиването на професионална квалификация и преквалификация. Изводът е, че формирането на курсове за получаване и усъвършенстване на знания и компетенции свързани с трудовата реализация при младите хора в България са на изключително ниско равнище, спрямо ЕС. Страната ни значително изостава по този показател и макар да се

наблюдава ръст през 2024 г., спрямо 2019 г. той е крайно недостатъчен за достигане стойностите на останалите европейски страни-членки. През последната изследвана година (2024 г.) за ЕС са регистрирани 12,6 процентни пункта, а за България едва 2,4 процентни пункта, което е красноречиво доказателство за необходимост от разработването на политики насърчаващи участието на млади хора в неформалното обучение.

- Включването на младите хора в неформалното обучение е абсолютно задължително условие за подобряване качеството на човешкия капитал. В контекста на „Националната стратегия за младежите 2021-2030“ е важно стимулирането и развитието на качествено неформално обучение под формата на обучения, семинари, онлайн курсове, дебати, работа в младежки центрове и пр. Необходимо е да се мотивира младият човек да учи и да се развива. „Мотивацията за учене има пряк ефект върху поведението на лицата в образователния процес, така че усилията на всички, ангажирани с образованието и обучение, би трябвало да бъдат ориентирани към развитие на зряло отношение към процеса на учене.“ [3] Прилагането на съвременни и интерактивни модели на преподаване са важен етап от качествено обучение на младите хора. Необходима е по-широка обществена гласност, защото в голяма степен младите хора са неинформирани за правото им да участват в такива курсове. Първостепенна задача е чрез медиите, социалните мрежи, виртуалното пространство и други методи да се осигури яснота по въпроса за значението на професионално обучение. Важна задача на институциите е изграждането на ясни стандарти за качеството на неформалното обучение, където освен придобиването на конкретни професионални компетенции, задължително следва да присъстват обучения за дигитални умения, умения за межкултурно разбиране, емоционална интелигентност, креативност, работа в екип, личностна увереност, умения за работа под напрежение, адаптивност и пр. Формирането на повече младежки центрове, валидирането на повече умения, придобити извън формалната система, добрата координация между институциите в работата с младите хора са посоката, която трябва да се следва, за да се повиши значително процента на участващи лица до 29 г. в професионални обучения и едновременно с това да се повиши качеството на придобитите компетенции.

- От фиг. 5 прави впечатление, че непосредствено преди пандемията участието на младите хора на възраст 16-29 г. в онлайн обучителни курсове е с най-ниски стойности за ЕС и България, спрямо останалите години в изследването (2020-2024 г.). С появата на

пандемията се наблюдава значителен ръст в онлайн обучението, особено в България, като за сравнение през 2019 г. стойността е 5,86%, а в следващата 2020 г. процентното равнище нараства почти четирикратно и достига до 21,27%. В ЕС се отчитат по-забавени темпове на нарастване по показателя, като през 2019 г. стойността е 12,9%, а през 2020 г. достига почти двойно увеличение до 24,34%. Въпреки, че по време на пандемията има най-висок процент на участия в онлайн курсове, може да се каже и че след отминаване на здравната криза виртуалните обучения са предпочитан метод на обучение.

- От данните на фиг.6 и фи.7 в статията се наблюдават млади лица от мъжки и женски пол, които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят (NEET) през 2024 г. Забелязва се, че и за шестте изследвани години средното равнище за ЕС по показателя е по-ниско и за двата пола, спрямо страната ни. През 2024 г. за България и при мъжете и при жените се отчита понижаване на показателят, спрямо останалите години, но като цяло и при двата пола стойностите са над 10%. Това е тревожна статистика, защото тези млади хора са неусвоена потенциална работна сила на българския пазар, имайки предвид трудната демографска ситуация и високото равнище на лица в сивата икономика. Голям процентен дял от тези неактивни млади хора, които са извън пазара на труда и извън образователната система са с ниски доходи, много от тях произлизат от бедни домакинства, което допълнително усложнява интеграцията им в обществото. Освен горепосочените негативни фактори, следва да се каже, че съществена бариера за тяхната професионална реализация е липсата на специфични компетенции, което прави труден достъпа на лицата NEETs до голяма част от сегменти на пазара на труда. Не малък процентен дял от тях са в риск от бедност и социално изключване.

- За целесъобразната и успешна интеграция на младите хора на пазара на труда е важно прилагането на гъвкави форми на заетост, които дават възможност на пазара на труда да се усвои потенциалната работна сила, включваща уязвимите групи от населението, каквито са и младите лица с ниско образователно равнище. Необходимо е гъвкавите форми на заетост да отговарят на съвременната институционална рамка. „Прилагането на гъвкави форми на заетост трябва да бъде съобразено със социалното осигуряване и подпомагане в България, за да не води до негативно отражение върху осигурителния стаж, обезщетенията и пенсиите на лицата.“ [4] Следва страната ни да продължава да разработва политики стимулиращи гъвкавите форми на заетост. „През 2020 г. европейските страни, в които е най-

разпространена дистанционната работа, са Финландия 25,1% от заетите, Люксембург – 23,1% и Ирландия – 21,5%. В дъното на класацията са България – 1,2%, Румъния – 2,5% и Хърватска – 3,1% (Eurostat, 2021), които изостават значително не само от лидерите, но и от средноевропейските нива и им предстои дълъг преход от присъствена към дистанционна работа.“ [5]

- От сравнителният анализ на фиг. 6 и фиг. 7 се отчитат различията по пол при младите хора на възраст 20-29 г., които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят (NEET). Прави впечатление, че за ЕС и за нашата държава и за шестте изследвани години равнището по този показател е по-високо при жените. Като за сравнение през 2024 г. за мъжете от ЕС стойността е била 11,9%, а за жените 14,5% т.е. с 2,6 % по-висока. За България през 2024 г. показателят при мъжете е 12,8%, а при жените е 18,4% или амплитудната разлика е 5,6%. От анализа в настоящото изследване се вижда, че неактивните млади жени до 29 г., са по-голям процентен дял, спрямо неактивните млади мъже, затова е необходим индивидуален подход и специфични мерки за интегриране на младите жени на пазара на труда или в образователната система. Един от основните фактори за тези резултати по отношение на половете се корени в изградения дългогодишен стереотип за ролята на жената, както домакиня, майка и поемаща грижите за болен или възрастен близък човек. В тази си роля, жената няма възможност за осем часов присъствен работен ден и кариерно развитие. За да може да се съчетава личният с професионалният живот, следва да се прилагат гъвкави форми на заетост, като работата от разстояние и непълно работно време са подходящи за тези жени. Не на последно място, е важно разкриването на достатъчно учебни заведения, като ясли и детски градини, които да дават възможност на младата майка спокойно да извършва трудовата си дейност.

- От данните на фиг. 8 се наблюдава дългосрочната безработица при младите лица на 20-29 г. През 2024 г. за ЕС е отчетена 2,2% по показателя, а за страната ни с 1% по-висока или 3,2%. Може да се каже, че дългосрочната безработица не е висока, но следва да се има предвид, че много от младите хора не са се регистрирали, като безработни и на практика са извън работната сила.

- В статията е разгледан показателят „Средна възраст на младите хора, когато напускат жилището на родителите си“. Той дава информация за желанието на младите хора до 29 г. да се справят самостоятелно, като по този начин се учат на отговорност, финансова култура

и същевременно са мотивирани да се развиват професионално и да получават по-високи възнаграждения и социална сигурност. Прави впечатление, че средната възраст по този показател за ЕС е около 26 г., а за България с 4 г. по-висока и е около 30 г. Изводът е, че една част от младите хора до 29 г. в България предпочитат да живеят при родителите си, което има връзка и с отчетените по-високите стойности на българските младежи на възраст 20-29 г., които нито учат, нито участват в професионално обучение, нито работят (NEET), спрямо младежите в ЕС. Необходимо е от младежите да се изискват повече отговорности и поемане на обществени инициативи, но същевременно да им се подаде ръка и да се осигури равен достъп до образователни и други публични услуги. „Не може да се намери универсално решение по тази материя, но въвеждането на ново правило, което да търпи последващи модификации през годините, е удачно начало в тази насока.“ [8] Целесъобразно е активните политики на пазара на труда да функционират ефективно, чрез включването на повече млади хора в професионални квалификации и преквалификации, осигуряването на стажове и перспективи за дългосрочна заетост. При изготвянето на политики насърчаващи заетостта, задължително условие е да се взима под внимание съответните особености и перспективни икономически сектори в съответния регион или област в страната. Важна е да се реализират обучителни програми за младите хора, за да може „да се спазват изискванията за постоянно професионално обучение и развитие, с оглед да могат да изпълняват задълженията си на подходящо равнище, което да съответства на изпълняваната от тях роля.“ [7]. По този начин ще се ограничат регионалните различия и ще се разкриват повече работни места, което ще повлияе положително и върху демографските показатели.

- Въз основа на извършеното емпирично изследване и направените изводи се доказва хипотезата посочена в началото на статията, че: „ниското образователно равнище и липсата на професионални компетенции при младите хора ги лишава от възможност за успешна интеграция на пазара на труда, и увеличава риска от изпадането им в бедност и социално изключване.“

Заклучение

Съвременният свят крие многоаспектни предизвикателства, които до голяма степен променят облика на всяка човешки дейности. В ера на дигитални технологии и изкуствен интелект, когато светът е изключително динамичен е необходимо човек да е адаптивен и

устойчив към заобикалящата го среда. За да може да се приспособява към новите условия, човек трябва да инвестира в своите знания и умения във всеки един момент. Ученето и усъвършенстването на професионалните знания и компетенции са фундаменталната основа за успеха на съвременния човек, и са в основа на икономическия и социален обществен растеж.

Не бива да се забравя, че младите хора са бъдещето на една държава и от тях зависи положителното и устойчиво развитие на обществените системи. Институциите и семейството имат отговорната задача да са в помощ на младежите да открият пътя си към професионална реализация. Те трябва да имат правото на справедливо заплащане и достоен живот в контекста на целите за Устойчиво развитие 2030.

Публикацията съдържа резултати от изследване, финансирано със средства от целева субсидия за НИД на УНСС по договор № НИД НИ 9/2024, на тема: „Дигитално номадство - перспектива за гъвкава заетост на младите хора“, 2024 г.

Литература

- [1] Дулевски, Л., 2010, Пазар на труда, София, изд. Сиела, с. 25 (Dulevski, L., 2010, Pazar na truda, Sofia, izd. Siela, s. 25)
- [2] Апостолов, В., (2018), Индустиални отношения, Издателски комплекс –УНСС, с.7. (Apostolov, V., (2018), Industrialni otnoshenia, Izdatelski kompleks –UNSS, s.7)
- [3] Данаилова, И., 2019, Концептуални рамки и изследователски подходи към мотивацията за учене, сп. Научни трудове, бр.3, с. 123-138, УНСС, с.133 (Danailova, I., 2019, Kontseptualni рамки i izsledovatelски podhodi kam motivatsiyata za uchene, sp. Nauchni trudove, br.3, s. 123-138, UNSS, s.133)
- [4] Манчева, М., (2022), Съвременните предизвикателства пред заетостта на жените на пазара на труда, сп. Индустиални отношения и обществено развитие, бр.3/2022 с.9 (Mancheva, M., (2022), Savremennite predizvikelstva pred zaetostta na zhenite na pazara na truda, sp. Industrialni otnoshenia i obshtestveno razvitie, br.3/2022 s.9)
- [5] Пандурска, Р., (2021), Дигиталното номадство-новият феномен в стремежа към постигане на цифрова и лична свобода, сборник с доклади международна научно-практическа конференция, Управление на човешките ресурси, изд. „Наука и икономика“, Икономически университет Варна, с.39. (Pandurska, R., (2021), Digitalното nomadstvo-noviyat

fenomen v stremezha kam postigane na tsifrova i lichna svoboda, sbornik s dokladi mezhdunarodna nauchno-prakticheska konferentsia, Upravlenie na choveshkite resursi, izd. „Nauka i ikonomika“, Ikonomicheski universitet Varna, s.39)

[6] Дулевски, С., (2020), Дигиталното място на стопанска дейност, Народноstopански архив, Свищов, бр. 4/2020, с.60,

file:///C:/Users/Georgi%20Mishev/Downloads/p1572__NSABook4bul2020_55-75%20(1).pdf
(Dulevski, S., (2020), Digitalното myasto na stopanska deynost, Narodnostopanski arhiv, Svishtov, br. 4/2020, s.60)

[7] Димитрова, Г.,(2022), Ролята на застрахователните брокери на застрахователния пазар в България, ел. списание Индустириални отношения и обществено развитие, бр. 4/2022, с.5
(Dimitrova, G.,(2022), Rolyata na zastrahovatelnite brokeri na zastrahovatelnia pazar v Bulgaria, el. spisanie Industrialni otnoshenia i obshtestveno razvitie, br. 4/2022, s.5)

Бележки:

Eurostat date (2025), <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view>